

УДК 82.312.6:821

Овдійчук Лілія Миколаївна.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови та літератури
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка С. Дем'янчука», м. Рівне
e-mail lilia_regi@ukr.net

**ОНОРЕ ДЕ БАЛЬЗАК ЯК ОСОБИСТІТЬ:
ЛІТЕРАТУРНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ В КОНТЕКСТІ
ЕПОХИ**

Оноре де Бальзак: гарні, інтерпретація, Україна: збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 220-річчю з дня народження письменника (Бердичів, 15-16 трав. 2019 р.) Київ. 2019. С. 151-161.

Анотація

У статті розкрито особистість Оноре де Бальзака через такі чинники: родовід, оточення, освіта, сфера діяльності, вдача, обдарування, захоплення, зовнішність. Уривки з епістолярію, мемуарів підібрані за авторською системою для створення літературно-психологічного портрета письменника на тлі доби.

***Ключові слова:** Оноре де Бальзак, особистість, вдача, обдарування, захоплення, епістолярій, мемуари.*

Ovdiichuk Lilia Mykolaivna

PhD in Pedagogy, Associate Professor
of the Department of Ukrainian Language and Literature
PVNZ "Academician Stepan Demianchuk International University of
Economics and Humanities", Rivne

HONORE DE BALZAC AS A PERSONALITY:

LITERARY AND PSYCHOLOGICAL PORTRAIT IN THE CONTEXT OF EPOCH

Resume

The article reveals the personality of Honore de Balzac through the following factors: genealogy, environment, education, sphere of activity, character, talent, admiration, appearance. Passages from epistolary, memoirs are selected according to the author's system to create a literary and psychological portrait of the writer against the background of the day.

Key words: *Honore de Balzac, personality, character, talent, admiration, epistolary, memoirs.*

Французький романіст, автор "Людської комедії" жив у епоху складну й суперечливу: взяття Бастилії, злети і падіння Наполеона, революції і встановлення та повалення республік, відновлення монархії у Франції,— це все, безперечно, впливало на суспільство в цілому й на окремих одиниць, навіть якщо вони самодостатньо геніальні. Оноре де Бальзак продукт свого часу, але і його виразник, творець, філософ, який осмислював через художні образи проблеми і суперечності сучасного світу.

Проте видатні особистості (а таким був Бальзак) народжуються з певними задатками, і їм потрібні місце, час, середовище, аби самореалізуватися. Звичайно, не всі генії мають безперешкодні умови для самореалізації і пряму дорогу у безсмертя. Переважна більшість прокладає шлях тяжко і долає опір обставин, навколишнього і навколишніх. Так формується особистість, і скільки маємо талановитих митців – стільки варіацій на тему життя і долі. Адже і місце народження, витоки роду, оточення, у якому зростає; освіта, яку отримує; вдача й обдаруванням, з якими народжуються і які проявляються, – все це притаманне кожному зокрема і згодом виявляється в уже сформованій індивідуальності, у її характері, захопленнях, сфері діяльності, світогляді. Пізнати особистість – це значить зануритися у першоджерела і збагнути світ її думок, почуттів, вчинків, захоплень.

Життя Оноре де Бальзака було предметом уваги багатьох письменників, літературознавців (А. Баше, А. Вюрмсера, А. Гербстмана, Т. Готьє, Ж. Лемера, А. Моруа, Д. Наливайка, Б. Реїзова, С. Цвейга). Художні твори, наукові монографії, у яких було осмислено велич і талант письменника, звісно давали відповідь на питання: хто такий Оноре де Бальзак як людина, особистість. Проте системного дослідження особистості Бальзака за апробованою методикою створення літературно-психологічного портрета, зокрема, за чинниками, які репрезентують вияви індивідуального, у такій формі ще не було. Звідси й вибір теми дослідження: "Оноре де Бальзак як особистість: літературно-психологічний портрет на тлі доби".

Мета статті – репрезентувати літературно-психологічний портрет письменника через такі чинники: родовід, характер, зовнішність, рівень освіти, сферу діяльності, естетичні уподобання, захоплення, – на основі епістолярної спадщини та мемуарів.

Аналіз листів, автобіографічних творів Оноре де Бальзака, спогадів про нього та підбір уривків з цих першоджерельних текстів було здійснено відповідно до визначених чинників, які формують особистість (родовід, оточення, освіта, вдача, обдарування), та чинників, які репрезентують уже сформовану індивідуальність (сфера діяльності, характер, світ захоплення, світогляд).

Безперечно, *родовід* багато в чому визначає долю людини, її вдачу, обдарування, оскільки гени "відгукуються" через кілька поколінь. Родовід Бальзака по батьку за соціальним станом – селянський. Проте батько Бернар Франсуа Бальзак багато чого досягнув у житті. Цьому сприяли не тільки революційні події, а й особистісні якості. За спогадами сестри «За своєю життєвою філософією, за оригінальністю і добротою мій батько був послідовником Монтеня, Рабле і дядька Тобі. Як і в дядька Тобі, у нього була нав'язлива ідея. Ця ідея була – здоров'я. Він так влаштував своє існування, щоб жити якомога довше». [9, С. 23] "... спостережливість і влучність суджень були не менше примітні, ніж його дивацтва ... Завдяки своїй освіченості він із

задоволенням стежив за прогресом наук і соціальними удосконаленнями, відразу уловлюючи їх значення для майбутнього» [9, С. 25-26]

Мати Анна-Шарлотта Лаура Бальзак (Саламб'є) походила з родини багатих комерсантів. Отримала в придане ферму Волайль, вартість якої була до ста двадцяти тисяч франків. Її вихованням займалася мати, яка розробила для дочки розпорядок дня, розписаний строго по годинах. І ще вона розумілася, чого варті грошеі, не була марнотратною і строго стежила, аби діти не гаяли часу намарне і дотримувалися економії. Лора Сюрвіль згадує: "Матінка, багата, красива, набагато молодша за батька, мала жвавий розум і уяву, була невтомно діяльна, тверда в рішеннях і безмежно віддана сім'ї» [9, с. 26]. "Матінка повністю присвятила себе нашому вихованню і вважала своїм обов'язком бути строгою з нами, щоб знешкодити поблажливість батька і бабусі. Ця строгість стримувала ніжні пориви Оноре, поважний вік і значимість батька теж вселяли стриманість [9, с. 26]".

Отже, про вплив батьків на Оноре в дитинстві можна говорити лише умовно, оскільки хлопчик виховувався поза межами дому (у сім'ї годувальниці, у Вандомському коледжі), а коротке перебування у родині залишили у пам'яті самого Бальзака не зовсім приємні враження від ранкових привітань і вечірніх прощань дітей з матір'ю, коли він відчував лише страх. Проте рисами вдачі і характеру він зобов'язаний батькам. Як засвідчує сестра: "Люди, які знали моїх батька і матір, підтвердять істинність цих начерків. Особливості натури автора "Людської комедії", безумовно, були наслідком особливостей його батьків: від батька він перейняв оригінальність, хорошу пам'ять, спостережливість і самостійність суджень; від матері – жваву уяву, діяльний характер, від обох енергію і доброту» [9, с. 26].

Отже, приналежність до родів Бальзаків-Саламб'є багато в чому визначила долю Оноре: він зблизька бачив, як зробив кар'єру батько від судейського чиновника до значної посади у військовому відомстві, де займався продовольчими поставками в армію, та комерційну жилку матері, для якої гроші були основою благополучного життя. Батьки вплинули на вибір фаху і

вони ж погодилися на кардинально іншу сферу діяльності, яку обрав двадцятидвохлітній юнак. Очевидно, що й певні риси вдачі й характеру – теж вплив через гени і виховання.

Освіта – це вагомий чинник, який формує особистість, оскільки дає не тільки знання, а й розвиває мисленнєві процеси, пам'ять, увагу, інтелектуальні і творчі здібності. Бальзак навчався у різних закладах: школах, коледжі, отримав бакалаврський ступінь як правник, відвідував у Сорбонні лекції відомих на той час професорів-літературознавців. Проте важливо не тільки, де, а й як він навчався. За спогадами сестри, її брата батьки віддали у Вандомський коледж, на той час досить престижний заклад: «Щороку ми обов'язково відвідували його на Великдень і під час нагороджування; але він рідко отримував нагороди, у нього було більше доган, ніж похвал. ... Сім років залишався він у коледжі, не знаючи канікул». З цього уривка можна було зробити хибний висновок, що Оноре був поганим учнем, але читаймо далі мемуари Лори Сюрвіль (Бальзак): коли Бальзакові «було чотирнадцять років,, ... його спіткала недуга, він впав в свого роду коматозний стан,... Цей дивний стан, як він пояснював пізніше, походив від надмірного припливу ідей до голови (якщо скористатися власним його виразом); без відома вчителів він прочитав значну частину книг з багатої бібліотеки коледжу, що складалася з творів учених ченців-ораторіанців, засновників і власників цього визначного навчального закладу, де виховувалося близько трьохсот підлітків. Кожен день він ховався в затишному місці і ковтав серйозні книги, які давали розвиток його розуму на шкоду тілу в такому віці, коли треба тренувати тілесні сили не менше, ніж розумові". [9, с. 29]. Окрім того, в написаному згодом автобіографічному романі "Луї Ламбер" «герой зливається з автором. Це Бальзак у двох особах. Життя коледжу, незначні події тих днів, все, що він там пережив і передумав, – аж до трактату «Про волю», який один із вчителів, (названий у романі,) спалив, не читаючи, у пориві гніву. ... Оноре написав його замість заданого уроку. Брат завжди жалкував за цим твором, який засвідчив рівень розвитку його інтелекту у тому віці». [с. 28-29] "Оноре закінчив свою освіту у пана Лепітра,

на вулиці Людовика Святого, і у панів Ганзе і Безлена, на вулиці Торіно, в кварталі Марє, де ми оселилися. У цих навчальних закладах він відзначився не більше, ніж в Вандомському коледжі і Турській школі. Готуючи виступи з курсу риторики, він почав захоплюватися красою французької мови. Я зберегла одну його екзаменаційну роботу (звернення дружини Брута до чоловіка після засудження ним синів). Там з великою силою виражене материнське горе і вже видно могутній дар мого брата проникати в душу персонажів. ... Він брав уроки зі всіх предметів, які були недовивчені в коледжі, і відвідував лекції в Сорбонні.

Я до цих пір пам'ятаю, в якому захваті він був від красномовних імпровізацій Вільма, Гізо, Кузена; він весь горів, переказуючи їх, намагався зробити їх зрозумілими нам, долучити нас до своєї радості. Щоб закріпити знання, отримані від знаменитих професорів, він бігав працювати в публічні бібліотеки.

Під час паломництв в Латинський квартал він купував на набережній рідкісні та цінні книги, котрі вмів вибирати. Так закладалися основи прекрасної бібліотеки..." [9, С.31-32]

Таким чином з'ясовуємо, що Оноре, не будучи успішним учнем, виявив жадобу до знань, до книги й самотужки освоював те, що його цікавило. Підлітком він спромігся написати трактат "Про волю", осмисливши філософію людських вчинків, їхню мотивацію. Він відчув смак мови, тобто у нього пробуджувався хист письменника. Протягом усього життя Бальзак займався самоосвітою, зібрав багату бібліотеку.

Як зазначав один із друзів А. Баше: "читав він вражаюче багато, причому твори надзвичайно складні; він ковтав книгу миттєво, читав її так само швидко, як і засвоював з такою ж швидкістю. Монтеск'є, Лафатер, Гіббон, Шекспір, Гоббс, Жан-Поль Ріхтер — це автори, яких він охоче вивчав. Він прикладав величезні зусилля і для вивчення фізіології" [2, С.241-242]

Отже, рівень освіти був надзвичайно високий, і це засвідчують не оцінки у документах про закінчення навчальних закладів, а насамперед грандіозний задум "Людської комедії", у який письменник вклав свої знання, досвід, спостережливість, творчу інтуїцію.

Сфера діяльності. Опановуючи фах юриста, Бальзак одночасно працював клерком в конторі Гійоне-Мервіля, потім Пассе (батько сподівався, що син стане наступником останнього). Відчуваючи непереборний потяг до письменницької праці, юнак кардинально змінює плани батьків і після дворічного випробувального терміну, не досягнувши успіхів на цій стежі, змушений був шукати можливість заробітку. Він став видавцем, друкарем. "Тут випала нагода приєднати до друкарні словолитню; це обіцяє такий дохід, що, порадившись із знавцями, Оноре не вагаючись йде на це придбання. Об'єднавши обидва підприємства, він розраховує або знайти позику, або третього компаньйона" [9, с. 55]. Проте справа не пішла, і молодий письменник змушений продати друкарню, щоб оплатити деякі кредити: так починається Бальзакова боргова епопея. Далі все своє життя він присвятив літературі, працюючи по п'ятнадцять годин на добу, щоб не тільки творити, а й заробляти на хліб насущний. "Оноре вивчає всюди міста, селища, села, їх мешканців, збирає слівця, які описують характер або визначають відносини між людьми. Альбом, куди він записував все, що вважав примітним, він називав просто своєю коморою"[9, с. 52].

Шлях до слави був дуже нелегким. Зі спогадів сестри відомо, що у Бальзака були деякі друзі гірші за ворогів: "На їхню думку, Бальзак мав легковажний розум, був посереднім автором романів ... Суперечачи самим собі, ... звинувачували його в зарозумілості, коли він дозволяв собі піднімати в своїх книжищах серйозні теми, і по-батьківськи застерігали його від цього.

– Для чого торкатися високих філософських або державних питань? – говорили вони. - Залиште це метафізикам і економістам; ви людина уяви, цього у вас не віднімеш; не виходьте за межі того, в чому ви сильні. Романіст не зобов'язаний бути вченим або законодавцем.

Такі фрази... вкрай його дратували; особливо обурювався він тим, що кривдять його люди, які не усвідомлюють його сили, від цього його гнів подвоювався.

– Мені треба померти для того, щоб вони зрозуміли, чого я вартий! – казав він з гіркотою" [9, с. 57]

Письменником ставав поступово, пережив багато розчарувань, проте ніколи не нарікав на свій вибір. Таким чином можна зробити висновок про певну визначеність долі генія, коли творчість переважає інші принади і сфери життя.

Вдача і характер. Сучасники описують поведінку, вчинки Бальзака по-різному, у залежності від того, наскільки близькими були з ним духовно чи родинно.

Сестра стверджувала: "Скільки злигоднів уникнув би і він, і вся наша сім'я, якби виділили йому тоді скромних півтори тисячі франків, які він просив, щоб домогтися перших успіхів! Якого становища досягнув би Бальзак своїм пером, якому пізнав ціну! Енергійний і терплячий, як будь-який геній, він повернувся б до самотності, а цієї ренти йому б вистачило. Його бажання вирізнялися крайнощами: йому потрібен був або палац, або горище; закоханий в розкіш, він умів без неї обходитися. ... Горище теж має свою поезію», – часто казав він. Йому було незатишно всюди, де цієї поезії не було" [9, с. 53].

Жорж Санд дала таку характеристику: "Дитя і володар, який завжди прагнув мати яку-небудь гарну іграшку і ніколи не ревнував до слави, щирий до сором'язливості, в хвастощах доходив до брехні, вірив у себе і був довірливий до інших, дуже експансивний, дуже добрий і вкрай нерозумний, він зникав у святая святих – творчості, де панував неподільним володарем; цинічним у цнотливості, п'яніючим від води, непомірним у праці і стриманим в інших пристрастях, тверезий і романтичний у надлишку, довірливий і скептичний, повний суперечностей і таємниць – таким був Бальзак" [8, с. 173].

"У всій його зовнішності, жестах, манері говорити, триматися відчувалося стільки довірливості, стільки доброти, стільки наївності, стільки щирості, що, пізнавши, його не можна було не полюбити ...

Незважаючи на неприємності, які йому довелося пережити, гарний настрій переповнював його і заражав усіх, хто його оточував", – таким запам'ятав Бальзака Т. Готьє [5, с. 110].

Та ж Жорж Санд, у домі якої любив бувати письменник, стверджує: "Сказати про геніальну людину, що по природі своїй вона є людиною д о б р о ю, – це найвища похвала, з якою можна про нього відгукнутися. Будь-яка перевага досягається з таким трудом і з такими муками, що людина, яка здійснює свою місію таланту з терпінням і добротою, воістину велика, як би ми не розуміли це слово. Терпіння і доброта – це сила, і ніхто ще не володів нею більшою мірою, ніж Бальзак. ... Досить сказати, що головною метою Бальзака, який приховував від сторонніх своє життя і свої вчинки, свої пошуки Абсолюту, свій великий труд, була свобода, можливість розпоряджатися своїм часом, чаклунство великотрудних нічних безсонь – словом, це було створення "Людської комедії" [8, С. 137-138].

Проте у періоди так званих канікул, коли творець "Людської комедії" не писав, він з насолодою віддавався радощам життя, був марнотратним, купував неймовірно дорогі речі, користувався дороговартісними екіпажами, у театрах брав найкращі ложі.

Отже, за характером Бальзак оптиміст і життєлюб. Він був добрий і терплячий, наївний, як дитина, й одночасно, скептичний, непомірний у праці, зрештою, сповнений суперечностей. Такі риси характеру явно не сприяли розміреному спокійному життю. Тому Бальзак був у вічних боргах, каторжно працював, мало відпочивав і, як результат, підірване здоров'я і передчасна смерть.

Зовнішність як одна з ознак впізнаваності – це досить цікавий і надзвичайно важливий елемент характеристики особистості. "Він був чудесною дитиною: завжди веселий настрій, гарна посмішка, великі темні очі, блискучі і яскраві, високий лоб, густе чорне волосся – все це привертало до нього увагу під час наших прогулянок" – таким запам'ятала його сестра в дитинстві [9, с.23] Зі спогадів сучасників довідуємося, яким Бальзак був у зрілі роки:

"Глянувши на Бальзака, не можна було не здивуватися його схожості з Рабле: той же розріз широко розкритих очей, глибоких і сміливих; та ж посмішка, чуттєва і цинічно; ні сліду витонченості в будові квадратного, грубо тесаного тулуба. Але щось потужне і енергійне проглядало у всьому тілі цього атлета праці, котрий присвятив свої дні і ночі боротьбі, якій судилося, насамкінець, скоротити його дні; у нього був торс селянина-здорованя, і ми знаємо, що його не раз приймали за сільського жителя; але в очах його світився інтелект" [6, с. 177] Художники писали прижиттєві портрети великого романіста, про один з них сам Бальзак писав: "Буланже вдалося зобразити на моєму портреті, – і це мені в ньому й подобається, – ту мою наполегливість в дусі Коліньї або Петра Великого, ту мою непохитну віру в майбутнє, яка є основою мого характеру". Усі, хто хоч раз бачив письменника, запам'ятовували його очі і левиний погляд: "Що ж стосується очей, то їм не було рівних у світі. У них горіло життя, вони випромінювали світло, якийсь незбагнений магнетизм. Незважаючи на постійні безсонні ночі, білок був чистий, прозорий, блакитний, як у дитини або юної дівчини, і служив оправою для двох чорних алмазів, які часом відливали густим золотом. Ці очі могли змусити орла відвести погляд, вміли читати крізь стіни і крізь грудну клітку, могли приборкати розлюченого звіра – очі володаря, ясновидця, приборкувача" [5, с. 110].

Отже, у Бальзака навіть зовнішність була такою, що видавала в ньому людину непересічну, сильну, вольову інтелектуальну.

Про *захоплення* письменника складали легенди ще за життя зокрема, про гастрономічні пристрасті: "Кава Бальзака мала б стати легендою.... Який колір! Який аромат! Бальзак варив її сам, у будь-якому випадку завжди керував приготуванням - приготуванням хитромудрим, тонким, божественним, яке було для нього ніби проявом його генія. Ця кава складалася із зерен трьох сортів: бурбонського, мартиніки і мокко" [4, с. 263.]

Цьому напою Бальзак присвятив багато хвалебних рядків, у яких йдеться, де і як він її замовляв, яким чином вона діє на людський організм, чим завдячує каві особисто він. Друзі згадують, що коли митець не мав можливості заварити

й випити кави, то просто жував кавові зерна. Зусилля лікарів якось вплинути не дали бажаного результату: письменник залишився вірним своїй багатолітній звичці.

Найбільшим захопленням після кави була робота, точніше, кава була її супроводом, натхненницею і стимулятором для мозку. "Я на власні очі бачив, як він замурувався в своєму кабінеті на довгі місяці, без денного світла і свіжого повітря, і працював запоєм по вісімнадцять годин з двадцяти чотирьох.

Отже, Бальзак писав у цілковитій, довершеній самоті, при наглухо закритих віконницях і запнутих фіранках, при світлі чотирьох свічок, що стояли на його робочому столі в двох срібних свічниках, – писав за маленьким столом, під яким не без проблем міг витягнути ноги, впираючись в нього величезним животом, – це спогади Е. Верде" [3, С.197-198].

Оточення. Серед найближчого оточення була сестра Лора, з якою листувався протягом життя, яка його завжди підтримувала. Вона написала спогади, мала здібності до письма, часто жартома додумувала завершення долі героїв з творів Бальзака і цим викликала у брата захоплення. Одночасно Лора Сюрвіль виступала й у ролі критика, причому брат просив висловлювати критичні зауваження, а не хвалити.

Лора де Берні – це сорокап'ятирічна жінка, яку покохав двадцятидвохлітній Бальзак: "Із листа Бальзака: "Вона була для мене більше ніж мати, більше ніж подруга, більше, ніж одна людина може бути для іншої. Під час сильних бур вона підтримувала мене словом і ділом, і своєю відданістю".

Були у Бальзака справжні друзі, які підтримували його у складні періоди життя. За спогадами сестри: "В Ангулемі жила деякий час сім'я Карро, де мій брат часто бував (майор Карро керував пороховим заводом ...і проводив тоді навчальні заняття в Сен-Сірській військовій школі). ... ця душевна близькість була однією з небагатьох відрод в житті мого брата. Його твори, позначені Ангулем і Фрапелем (земельне володіння панів Карро в Беррі), свідчать про цю глибоку симпатію" [9, С. 66-67].

Ще одна сім'я, де письменник мав можливість працювати, відпочивати і насолоджуватися щирістю і любов'ю – це Маргони, які мешкали в замку Саше: "Оноре знаходив в будь-який час справжню гостинність і найтеплішу прихильність. ...У цих друзів він знаходив спокій, якого був позбавлений в Парижі. Він написав там кілька книг, в тому числі «Луї Ламбера», «Лілію долини», «Пошуки Абсолюту» і деякі інші ..." [9, с. 68].

Оточення в Парижі – це представники журналістського цеху, літератори, люди з вищих кіл, серед яких виокремлюється зовсім небагато людей, яких можна назвати друзями Бальзака: це Жорж Санд, Т. Готьє, Л. Гозлан. Ці та згадані вище особи були у житті Бальзака опорою і розрадою. Вони зрозуміли, хто такий Бальзак, цінували його за талант і людські якості, а згодом написали спогади (статті, книги), чим засвідчили своє ставлення до автора "Людської комедії" та інших сучасників.

Світогляд. А. Неттман так охарактеризував світоглядні позиції: "Розмова Бальзака, яка для нього була всього лише відпочинком, нічим не вирізнялася і була сповнена прикрого цинізму; він робив вигляд, що мало вірить в людську добropорядність, зокрема, в чесноти жінок, і поширював свій цинізм сенсуаліста набагато далі, ніж треба було. В релігії його скептичний пантеїзм часто поєднувався з марновірством, в політиці ж він дотримувався легітимістських поглядів. Його ідеалом була абсолютна влада: найбільше він захоплювався силою [6, с.177]. Проте найкраще світогляд Оноре де Бальзака розкритий у його творах. Задум написати "Людську комедію" хоч і не завершений, але великою мірою розкриває ставлення митця до політики, суспільства, економічних законів, моралі. У передмові до "Людської комедії" Бальзак пише: "Мій твір має свою біографію, так як і свою генеалогію, свої сім'ї, свої місцевості, обстановку, дійових осіб і факти, а також він має свій гербівник, своє дворянство і буржуазію, своїх ремісників і селян, політиків і денді, свою армію – словом, весь світ" [1, с. 36] і тут же розкриває свої погляди на всі сфери людського життя. Це квінтесенція його світоглядних орієнтирів: "Думка – джерело добра і зла, – може бути вихована, приборкана і спрямована

тільки релігією. Єдино можлива релігія – християнство. ... Християнство створило сучасні народи, воно буде їх оберігати. ... Звідси, безсумнівно, впливає необхідність монархічного принципу. Католицизм і королівська влада – це близнюки. ... вони повинні бути обмежені інституціями, щоб не могли перерости в абсолютизм" [1, с. 28].

Отже, на основі епістолярію та мемуарів створено літературно-психологічний портрет Оноре де Бальзака. Це неординарна складна багатогранна особистість, позначена печаттю генія. Він здобув освіту не стільки в навчальних закладах скільки самотужки, і все життя поповнював свої знання з різних галузей. Вплив на його долю найближчого оточення, несприятливих життєвих обставин, постійна і виснажлива праця задля реалізації грандіозного задуму – "Людської комедії", – це чинники, які формували характер, гартували волю, творили долю. Не стільки завдяки, скільки всупереч комусь і чомусь Бальзак став тим, ким запрограмував себе в юності. Він прагнув слави і мав її. Основний твір його життя, 98 романів, об'єднаних одним грандіозним задумом, проклав великому митцю дорогу у безсмертя.

Список використаних джерел

1. Бальзак О. Предисловие к "Человеческой комедии". Бальзак *Собрание сочинений в 24 томах*. Москва: Издательство "Правда", 1960. Т.1. С.21-38.
2. Баше А. Из книги "Оноре де Бальзак. Человек и писатель ". *Бальзак в воспоминаниях современников*. Москва, 1986. — С.134-143.
3. Верде Э. Из книги "Интимный портрет Бальзака". *Бальзак в воспоминаниях современников*. Москва, 1986. — С.189-221.
4. Гозлан Л. Из книги "Бальзак в домашних туфлях". *Бальзак в воспоминаниях современников*. Москва, 1986. — С.241-289.
5. Готьє Т. Баше: А. Из книги "Оноре де Бальзак". *Бальзак в воспоминаниях современников*. Москва, 1986. — С.108-136.

6. Неттман А. Из книги "История французской литературы при Июльской монархии". *Бальзак в воспоминаниях современников*. Москва, 1986. — С.177-182.
7. Санд Жорж Из статьи "Оноре де Бальзак" *Бальзак в воспоминаниях современников*. Москва, 1986. — С.137-145.
8. Санд Жорж Из книги "История моей жизни" *Бальзак в воспоминаниях современников*. Москва, 1986. — С.172-176.
9. Сюрвиль Л. Бальзак, его жизнь и произведения по его переписке. *Бальзак в воспоминаниях современников*. Москва, 1986. — С. 22-101.